

Jusztinger János¹: Ármeghatározás a római adásvételnél

Debreceni Jogi Műhely, 2008. évi (V. évfolyam) 1. szám, Különszám (2008. január)

1. Bevezetés

A tanulmány a római adásvétel egyik lényeges alkatrésze, a vételár (*pretium*) megállapítására irányuló alkufolyamat jogi kereteit kívánja bemutatni.

A szerződő partnerek megegyezése ugyanis egy olyan hosszú folyamat eredménye, amely során mind az eladó mind a vevő igyekszik a maga érdekét érvényesítve a számára legkedvezőbb *pretiumot* kialakítani: erre a kölcsönös ügyeskedésektől, a másik fél „rászedésétől” sem mentes alkufolyamatra a római jognak is választ kellett adnia. Az ókori Rómában – jelentős szerepet adva a *bona fides* eszméjéből levont általános elveknek – a klasszikus korra sikerült egy olyan rugalmas, a mindennapi ügyletkötés, a vételár megállapítása tekintetében fennálló szerződési szabadság és a forgalombiztonság igényeinek is eleget tevő jogi mechanizmust kialakítani, amely későbbi korok felé is iránymutató.

Látnunk kell azonban azt is, hogy a *pretium* mint lényeges alkatrész jelentősége a vételi ügylet szempontjából több annál, mintsem csupán az áru ellenértékeként aposztrofáljuk. A vételár meghatározása nemcsak az áru ellenértékének rögzítését jelenti, hanem dogmatikai fordulópontját is adja a *contractus*nak. Az árképzés korlátait jelentő előírások és az ár-érték viszony elemzésén túl így a vételár meghatározásának jogkövetkezményeit, a veszélyátszállás és az adásvétel perfektuálódásának a kérdéskörét is szükséges vizsgálni.

2. A „szabad” alku

Kiindulópontként azt a romanisztikában is általánosan elismert tételt fogadhatjuk el, miszerint a klasszikus római jog direkt módon nem avatkozott be a felek közötti alkufolyamatba, nem kívánta meg az ár-érték ekvivalenciát, ugyanis természetesnek tartotta, hogy a szerződő partnerek a vétel során kölcsönösen ügyeskedve igyekeznek a számukra legkedvezőbb vételárat kialakítani.² Ebben a tekintetben tehát nem beszélhetünk a vételár igazságosságáról, a *iustum pretium* követelményéről sem. A vételárral kapcsolatos előírások után kutatva így a szakirodalomban és az antik forrásokban is csupán a pénzbeliség³, a határozott (*certum pretium*) és valóságos ár (*verum pretium*) kívánalmát találjuk. Az igazságos ár, a *iustum pretium* előírásával általában „csak” a feléntúli sérelem (*laesio enormis*)⁴ szabályának bevezetése⁵, illetve annak középkori továbbélése kapcsán találkozunk.⁶

E tanulmány szakítva ezzel a metodikával, a szerződés egészének dogmatikai alapjával, az adásvétel szünallagmatikus, *bonae fidei* jellegével összefüggésben mindenekelőtt azt vizsgálja meg, hogy miként is érvényesült valójában a mindennapi ügyletkötés során az ár-érték viszony irrelevanciáját kimondó klasszikus jogelv, illetve, hogy a felek kölcsönös ügyeskedései mennyiben egyeztethetők össze a *bona fides*szel. Hol volt, illetve volt-e egyáltalán határa a másik rászedésének, léteztek-e olyan befolyásoló tényezők már a *laesio enormis* szabályának bevezetése előtt, amelyek a felek közti alkufolyamatot valamiféle „igazságosabb” vételár elérése felé terelték?

Mindenekelőtt kiemelendő, hogy az antik Rómában nem volt egy olyan törvényesen meghatározott ár, amely adott áru vonatkozásában szubszidiáriusan érvényesült volna a felek ebbéli kikötése hiányában.⁷ A *contrario* nem volt lehetőség hallgatóságos ármeghatározásra; a

kölcsönös alkudozásnak minden ügyletkötés folyamán egy objektíve meghatározott *pretium* formájában kellett eredményre jutni.⁸

Jóllehet legtöbbször a források is az összecszerűen megállapított vételárát értik a *certum pretium* követelménye alatt⁹, a határozott ár kívánalma külső, objektív körülményekre (pl. a piaci árra) utalással is teljesült, a döntő az objektív meghatározottság volt.¹⁰ Ugyanez a feltétel érvényesült akkor is, ha a felek harmadik személyre bízták a vételár megállapítását.

Ahhoz, hogy a vételi szerződés érvényesen létrejöjjön, a *pretium*nak a pénzbeliségen és a meghatározottságon túlmenően valóságosnak (*verum pretium*) is kellett lennie, azaz ténylegesen az áru ellenértékéért kellett megjelennie.¹¹

Elttekintve azonban e feltételektől, a felek látszólag teljesen szabadon ügyeskedhettek.¹² A *circumscripiot*, a másik szerződő fél rászédésének lehetőségét több forráshely is megemlíti:

Paulus D. 19. 2. 22. 3:

...in emendo et vendendo naturaliter concessum est, quod pluris sit, minoris emere, quod minoris sit, pluris vendere, et ita invicem se circumscribere...

„... az adásvételnél természetszerűleg meg van engedve, hogy ami többet ér, azt olcsóbban vegyük meg, s ami kevesebb értékű, azt drágábban adjuk el, és így kölcsönösen rászédjük egymást...”

Ulpianus-Pomponius D. 4. 4. 16. 4:

*Idem Pomponius ait in pretio emptionis et venditionis naturaliter licere contrahentibus se circumvenire.*¹³

„Ugyanazt mondja Pomponius, a vétel és az eladás áránál természetszerűleg meg van engedve a szerződő feleknek, hogy rászédjék egymást.”

Ennyiben tehát tényleg igazságtalan lehetett a megállapított vételár az egyik vagy a másik félre. Joggal teszi fel a kérdést Mayer-Maly egy korai művében: miért is kötöttek újabb és újabb visszterhes ügyleteket, ha tudták, hogy az egyik szerződő fél természetszerűleg – *naturaliter* – póru jár, becsapják, rászédik.¹⁴ E probléma megoldását az jelentheti, hogy adott szolgáltatás a szerződő partnerek számára más-más szempont szerint lehet értékes. Ezért lehetséges, hogy egy visszterhes szerződésből mindkét félnek valamilyen haszna származzon, még akkor is, ha a szolgáltatás – jelen esetben az áru – objektív értékét tekintve egyikük „póru jár”. Genzmer az áruforgalom természetes velejárójaként említi a vételár és az áru objektív értéke közti aránytalanságot.¹⁵

Mindazonáltal ki kell emelni, ahogy az idézett fragmentumokból is kitűnik, a klasszikus jog a másik „rászédését” csak a *pretium* tekintetében tartotta megengedhetőnek.¹⁶ Ha ugyanis a kölcsönös ügyeskedések egyben az eladó szolgáltatásának hiányos teljesítésére is kiterjedhettek volna, ez már feloldhatatlan ellentmondásba kerülne a kellékszavatosságra vonatkozó előírásokkal.¹⁷ A vevő ugyanis, aki az áruért ellenértéket adott, jogosan várhatta, hogy pénzéért teljes értékű dolgot kapjon.¹⁸ Az *aediles curules*¹⁹ ediktumai alapján ezért nem csupán az elállási jog (*actio redhibitoria*)²⁰ illette meg hat hónapon belül az *emptort* az áru rejtett hibája esetén, hanem utóbb, de egy éven belül a rejtett hibával arányos vételárrészlet visszatérítését is követelhetette (*actio quanti minoris*)²¹. A kellékszavatosság körében érvényesíthető vételár-csökkentési lehetőséggel tehát a római jog biztosította, hogy

csekélyebb értékű áruért ne kelljen az eredetileg kialkudott vételárat kifizetnie a vevőnek. Ugyanakkor figyelemmel volt a felek szerződéses akaratára is, hiszen a rejtett hibának megfelelő *pretium*-részletet – azaz a hibátlan és a hibás áru objektív értékének különbözetét – a szerződő partnerek által megállapított vételárból vonták le.²²

A kölcsönös alkufolyamatot és így a vételár igazságosságát befolyásoló faktorok körében kiemelendő továbbá az is, hogy a vásárok rendjéért felelős magisztrátusok nem csupán a rejtett hibákért való felelősséget helyezték teljesen új alapra²³, hanem egyes ediktumok már bizonyos ármaximáló szabályokat is tartalmaztak.²⁴ Az uzsorások elleni küzdelem adminisztratív eszközei között így a hatósági ármeghatározás is szerepelt, különösen a gabona és az olajkereskedelemben.

Úgyszintén az elemzett fragmentumokkal kapcsolatban felmerülő kérdés: a „*circumscribere*” kifejezés magába foglalja-e a *dolosus* magatartást is vagy sem, azaz hol a határa a kölcsönös ügyeskedéseknek, a másik rászédésének? Ezt a kérdést ugyanis mindkét, a *circumscripitiot* megengedő forráshely nyitva hagyja.

Megállapítható, hogy a felek becsaphatták egymást, de nem korlátok nélkül: hiszen a lényeges ténybeli tévedés, a kényszer, illetve a megtévesztés az adásvételt érvénytelenné tették. Az eladó tehát feldicsérhette az árut a minél magasabb vételár elérése érdekében, hiszen a vevő számára is adott volt, hogy alulértékeltse a *merxet*, és így a *venditort* alacsonyabb árra szorítsa rá, azonban az *emptor* csalárd megtévesztésének nem volt helye.²⁵ Abban azonban, hogy a felek érdekeik különbözőségét kihasználva a lehető legnagyobb haszon elérésére törekedtek, nincs semmi kivetnivaló.²⁶

Látnunk kell, hogy a legfőbb korlátja a másik becsapásának az adásvétel *bonae fidei* jellege. Az elsőrendű értékmérő tehát, ami gátat szabott a kölcsönös ügyeskedéseknek – Földi András megkülönböztetésével élve²⁷ – az objektív értelemben vett *bona fides* volt. A *circumscripitió* tehát ebben az esetben Wacket idézve „fides-konform” módon értelmezendő.²⁸ Így a felek nemcsak azzal tartoznak egymás irányában, amit a szerződésben kifejezetten felvállaltak, hanem ezen felül még mindazzal, amit a *bona fides* – a forgalmi tisztesség, az ügylethűség – az adott helyzetben megkíván.²⁹

Az ár-érték arányra hatással lévő tényezők közül a bírói ármérséklés lehetőségét kell végül, de nem utolsósorban megemlíteni. A civiljogi út is adott volt tehát, hogy bizonyos feltételek fennállása esetén a bíró beavatkozzon egy „igazságosabb” vételár érdekében. A *iudex* hivatalból, kivételesen mérsékelhette ugyanis a vételárat, ha például valaki jóhiszeműen megvásárolt egy olyan ingatlant, amelyen már haszonélvezete állt fenn.

Pomponius - Paulus D. 18. 1. 16. 1 –
D. 18. 1. 17:

...*Nec tamen emptioni obstat si in ea re usus fructus dumtaxat ementis sit: officio tamen iudicis pretium minuetur.*

„...Mégsem akadály a vételnek, ha a vevőnek a dolgon haszonélvezete van: mindazonáltal hivatalból mérsékelheti a vételárat a bíró.”

Hasonlóképp fennállt a bírói árcsökkentés lehetősége abban az esetben, ha egy közös tulajdonban levő dolgot vásárolt meg az egyik tulajdonostárs, úgy azonban, hogy nem tudott a tulajdonrészéről.³⁰ Természetesen a vevő egyik esetben sem élhet jogszavatossági igénnyel,

hiszen a dolgon nem harmadik személynek áll fenn tulajdonjoga illetve idegen dologbeli joga, hanem saját magának. Így a sérelem orvoslásának, az ár-érték ekvivalencia részleges helyreállításának egyetlen módja a bírói ármérséklés lehetősége: hiszen az, hogy a bíró a haszonélvezeti jog illetőleg a tulajdonrész értékének megfelelően mérsékli a *pretiumot*, egy igazságosabb árat eredményez, annyiban, hogy a vevő nem fizeti meg még egyszer azt, ami már az övé.

3. Az ármeghatározás jogkövetkezményei

Az ármeghatározás tárgyalása során nem mellőzhető az adásvétel perfekuálódásának, azaz mint kötelmi jogviszony hiánytalan megvalósulása illetve ezzel összefüggésben a veszélyátszállás kérdésének vizsgálata sem, hiszen amíg nem teljesül a határozott ár kívánalma, az ügylet egyik lényeges alkatrésze hiányában nem beszélhetünk *emptio perfecta*ról és így nem száll át a veszély sem a vevőre.³¹ Tovább növeli a *pretium* szerepét e téma kapcsán az is, hogy a veszélyviselés az adásvételnél éppen vételár-fizetési kockázatként jelenik meg: a *periculum* viselésére kötelezettnek annak ellenére ki kell fizetnie – illetve vissza kell szolgáltatnia – a vételárat, hogy az áru megsemmisülése illetve megrongálódása egyik félnek sem róható fel.

A vételár meghatározottsága, az ügylet perfekuálódása és a veszélyátszállás kapcsolata a legszemléletesebben talán az ún. *emptio ad mensuram* esetében mutatható be. Ha ugyanis a *merxet* helyettesíthető dolgok – pl. gabona, bor, olaj – képezik, melyek súly, szám, mérték szerint vannak meghatározva, a felek előtt két lehetőség áll: megállapíthatják a *pretiumot* átalányárként, összárként, de akár az áru lemérésére alkalmas mértékegységben is, azaz egységárként, darabárként.

Gaius D. 18. 1. 35. 5:

In his quae pondere numero mensurave constant, veluti frumento vino oleo argento, modo ea servantur quae in ceteris, ut simul atque de pretio convenerit, videatur perfecta venditio, modo ut, etiamsi de pretio convenerit, non tamen aliter videatur perfecta venditio, quam si admensa adpensa adnumeratave sint. Nam si omne vinum vel oleum vel frumentum vel argentum quantumcumque esset uno pretio venierit, idem iuris est quod in ceteris rebus. Quod si vinum ita venierit, ut in singulas amphoras, item oleum, ut in singulos metretas, item frumentum, ut in singulos modios, item argentum, ut in singulas libras certum pretium diceretur, quaeritur, quando videatur emptio perfici. Quod similiter scilicet quaeritur et de his, quae numero constant, si pro numero corporum pretium fuerit statutum. Sabinus et Cassius tunc perfici emptionem existimant, cum adnumerata admensa adpensave sint, quia venditio quasi sub hac condicione videtur fieri, ut in singulos metretas aut in singulos modios quos quasve admensus eris, aut in singulas libras quas adpenderis, aut in singula corpora quae adnumeraveris.

„Azon dolgok esetén, amelyek súly, szám, mérték szerint vannak meghatározva, mint például gabona, bor, olaj, vagy ezüst, vagy ugyanaz érvényes, mint másoknál, hogy amint megegyeztek a vételár felől, az adásvétel perfektnek tekintendő. Vagy ellenkezőleg, habár megegyeztek az árban, az adásvétel mégsem tekinthető perfektnek addig, amíg a lemérést, kimérést vagy a leszámolást el nem végzik. Ha ugyanis az összes bort, olajat, gabonát vagy ezüstöt, akármennyi is az, átalányáron adták el, ugyanaz a szabály érvényes, ami az egyéb dolgoknál. Ha azonban a bort úgy adták el, hogy az árát amphoránként, az olajét mérőnként és az ezüstét fontonként határozták meg, kérdés, hogy mikor kell az adásvételt perfektnek

tekinteni. Hasonlóképp vetődik fel a kérdés azoknál a dolgoknál, amelyeket leszámolnak, ha a vételárat darabonként határozták meg. Sabinus és Cassius szerint az adásvétel akkor perfekt, amikor megtörtént a leszámolás, kimérés, lemérés, mert az adásvétel mintegy azzal a feltétellel megkötöttnek látszik, hogy minden egyes mérőre, amit lemérsz, vagy minden egyes fontra, amit kimérsz, vagy minden egyes darabra, amit leszámolsz.”

Az idézett fragmentumban a szabiniánus *Gaius* kézenfekvően csak *Sabinus* és *Cassius* véleményét megemlítve³², arról ír, miszerint ha a szerződő partnerek a vételárat a szolgáltatandó dolog mennyisége vagy darabszáma szerint állapították meg – pl. a borét amphoránként, az olajét mérőnként –, addig, amíg ez a mennyiség vagy darabszám nem meghatározott, nem beszélhetünk *emptio perfectaról*. A veszélyviselés szempontjából ez azt jelenti tehát, hogy átalányáron történő értékesítés esetén az ügylet a megegyezéssel perfektuálódott és ezzel átszállt a veszély a vevőre, ha viszont egységárban állapodtak meg a felek, azaz darabonként, hordónként stb. történt az ármeghatározás, a veszélyt a lemérésig, leszámolásig az eladó viselte, hiszen eddig az időpontig nem perfektuálódott az adásvétel.

A szakirodalomban eltérő nézeteket találunk tekintetben, hogy a vételár megállapításához szükséges lemérés dogmatikailag az ügylet felfüggesztő feltételének minősül-e? Wolfgang Ernst azt hangsúlyozza, hogy *emptio ad mensuram* esetén a *pretium* meghatározásához szükséges lemérést, szemben azzal, ahogy azt a romanisztikában elterjedt álláspont szerint³³ *Sabinus* és *Cassius* képviselte, dogmatikailag nem tekinthetjük az ügylet felfüggesztő feltételének, csupán arról van szó, hogy ez esetben a veszélyviselés időpontja kitolódik a *mensura* ill. az ezt követő *traditio* megtörténteig.³⁴ Bessenyő András álláspontja³⁵ szerint márcsak azért sem tekinthetjük a *mensurat* dogmatikailag felfüggesztő feltételnek, mert az eladó jelen esetben nem tartózkodni köteles a lemérés megakadályozásától, épp ellenkezőleg, a vevő együttműködése mellett el kell végeznie azt. Márpedig egy *condicio suspensiva* bekövetkezését egyik fél sem köteles előidézni, épp ellenkezőleg, köteles tartózkodni annak megakadályozásától. Jakab Éva arra hívja fel a figyelmet³⁶, hogy számos más, e kérdéskört interpretáló fragmentummal szemben³⁷ egyedül *Gaius* az, aki az árklauzulát összekapcsolja az ügyleti feltétel és ezzel együtt a *perfecta emptio* tanával.

Az egymásnak gyakorta ellentmondó irodalmi álláspontok „sűrűjében” mindenesetre konklúzióként annyi megállapítható, hogy a *mensurat* akár *condicio suspensiva*nak tekintjük, akár nem, a gyakorlati eredmény mindkét esetben ugyanaz. Ha a felek átalányárban állapodtak meg, és így nincs szükség a lemérésre, a veszély nyomban átszáll a vevőre – vagy azért mert felfüggesztő feltétel mint az ügylet esetleges alkatrésze hiányában elfogadjuk az azonnali perfektuálódás és az ennek következtében megvalósuló *periculum*-átszállás tételét, vagy azért, mert ilyenkor a vételár mint lényeges alkatrész megállapításához nem szükségeltetik a lemérés, és így nincs akadálya az azonnali veszélyátszállásnak. Ha viszont egységáron történik az értékesítés, a lemérésig az eladó viseli a veszélyt – akár azért, mert úgy tekintjük, hogy a *mensura* mint felfüggesztő feltétel bekövetkezésével lett csak perfekt az ügylet, akár azért, mert a veszélyátszállás időpontját kitoljuk a vételár, mint lényeges alkatrész megállapításához szükséges lemérés időpontjáig.

Úgyszintén jól szemlélteti az ármegállapítás és a veszélyátszállás kapcsolatát, egyben a vételárnak, pontosabban a pénzbeli ellenszolgáltatás meghatározási módjának az adásvétel és a bérlet elhatárolásában játszott szerepét is kiemeli a következő *ulpaniusi* eset az adásvétel és a dologbérlet határaitól.

Ulpianus D. 19. 5. 20. 1:

Item apud Melam quaeritur, si mulas tibi dedero ut experiaris et, si placuissent, emeris, si displicuissent, ut in dies singulos aliquid praestares, deinde mularum a grassatoribus fuerint ablatae intra dies experimenti, quid esset praestandum, utrum pretium et merces an merces tantum. Et ait Mela interesse, utrum emptio iam contracta an futura, ut, si facta, pretium petatur, si futura, merces petatur...

„Mela továbbá vizsgálja, ha öszvéreket adtam neked kipróbálásra azzal, ha megtetszenek, megveszed, ha nem tetszenek, akkor minden napért valamennyit fizetsz. Az öszvéreket ezután a próbaidő alatt útonállókkal ellopták. Mít kell megfizetni, a vételárat és a bérleti díjat is, vagy csak a bérleti díjat. Mela azt mondja, attól függ, hogy az adásvételt már megkötötték-e, vagy pedig csak a jövőben akarták megkötni, hisz ha már megkötötték, vételárat lehet perelni, ha csak a jövőben akarták, akkor a bérleti díjat.”

Ulpianus példájában öszvéreket adtak át kipróbálásra azzal, hogy ha azok elnyerik a másik fél tetszését, megveszi, ha viszont nem, akkor minden napért meghatározott összeget fizet. Az állatokat azonban a próbaidő alatt útonállókkal ellopták, így kérdésessé vált, hogy mit is kell megfizetni: a vételárat és a bérleti díjat is, vagy csak a bérleti díjat. Mela szerint az elhatárolásban a döntő mozzanat az, hogy az adásvételt már megkötötték-e, vagy pedig csak a jövőben akarták megkötni. Ha létrejött a *contractus*, a *pretiumot*, ha még nem, akkor pedig a bérleti díjat lehet követelni.

Knütel – az adásvételi és a bérleti szerződés kapcsolódási pontjait elemezve – a fenti példát az ún. „alternatív kombináció” esetkörébe sorolja³⁸: a két szerződés érintkezése tehát vagylagos, a felek között vagy adásvétel vagy bérleti megállapodás jön létre önálló szerződésként. E szerint az *ulpianusi* példa elkülönítendő tehát azoktól az esetektől³⁹, amikor a bérleti megállapodás pusztán az adásvételhez kapcsolódó mellékkikötés (*pactum adiectum*), illetve az ún. „kumulatív kombináció” példáitól, amikor is a vevő a vételár teljes kiegyenlítéséig bérbe veszi a dolgot, tehát két önálló, párhuzamos teljesítési kötelezettséget – vételár illetve bérleti díj szolgáltatását – megalapozó szerződésről van szó.⁴⁰

Mela a jogesetben tehát két variáció között különböztet: a felek megkötötték az adásvételt, vagy csak a jövőben akarták az ügyletet megkötni. Az első esetben a szerződő partnerek közt létrejött megállapodás nem más, mint próbára való vétel⁴¹, azaz a *pactum displicentiae* járulékos mellék-megállapodása mellett megkötött adásvétel. Mivel ez esetben a kikötés – *si displicuissent* („ha nem tetszenek”) – felbontó feltételnek (*condicio resolutive*) minősül, a vétel a megállapodással perfektuálódott, a veszély átszállt a vevőre, így az viseli az áru – az öszvérek – erőhatalom (*vis maior*) – útonállókkal támadása – következtében történő pusztulásának, elvesztésének a kockázatát. Ha viszont csak a jövőben akarták megkötni az adásvételt – mivel a forrás az ügyletkötésről egyéb adatokkal nem szolgál –, szintén két eset lehetséges. Ha a felek nem állapodtak meg a szerződés lényeges elemeiben, tehát az öszvérek ellenértékét nem rögzítették, az adásvétel létre sem jött: *sine pretio nulla venditio est*⁴². Ahogy azt Misera és Wacke is kiemeli, a próbaidő ilyenkor – az ún. *inspiciendum dare* esetkörében⁴³ – az áru kipróbálása illetve szemrevételezése mellett épp a vételár reális megállapításához nyújt segítséget a vevőnek.⁴⁴ Az öszvérek átadása tehát *ad pretium explorandum* történik. Ez esetben – függetlenül attól, hogy kinek az érdekében történt az átadás⁴⁵ – a veszélyt a tulajdonos viseli. Természetesen ilyenkor a vételár esetleges megfizetésének kérdése márcsak azért sem merül fel, mert a felek még meg sem állapodtak benne.⁴⁶ A másik lehetőség, hogy a szerződő partnerek már kialakították a vételárat, de a *contractus* ennek ellenére sem jutott a végső perfektuálódás fázisába, mert azt feltételhez kötötték. A „*si placuissent*” („ha megtetszenek, megveszed”) kitétel ugyanis értelmezhető felfüggesztő feltételként (*condicio suspensiva*) is, melynek függése alatt nem beszélhetünk

*emptio perfectar*ól, így a veszélyt az eladó viselte. Thomas⁴⁷ és Misera⁴⁸ álláspontja alapján ebben az esetben is próbára való vételről – annak kivételes, felfüggesztő feltételes alakzatáról – van szó. Pennitz szerint azonban egyfajta *pactum*ról, egy *do ut facias* jellegű „gemischter Vertrag”-ról, azaz vegyes szerződésről beszélhetünk, ahol az ügylet tárgyának elvesztése miatt csak a bérleti elemek érvényesülnek, tehát csak a bérleti díj követelhető.⁴⁹

Túllépve a forráspélda második esetkörének eltérő jogirodalmi minősítésén megállapítható, hogy ha a felek megkötötték a szerződést, tehát megállapodtak a *pretium*ban és a vétel mint kötelmi jogviszony hiánytalanul megvalósult, meg kell fizetni a vételárat. Ha viszont csak a jövőben akarták megkötni, *pretium* helyett bérleti díjat kell fizetni, vagy azért, mert még nem alkudták ki a vételárat, vagy, mert noha megállapították az ellenértéket, de az adásvételi ügylet perfektuálódását feltételhez kötötték, amely nem következett be.

Az útonállók támadása tehát – eltekintve most attól az esettől, amikor az öszvérek átadása a vételár megállapítása nélkül történt – mindkét változatnál megghiúsítja a – felbontó illetve felfüggesztő – feltétel bekövetkezését. Míg azonban az első esetben a veszélyt a már perfekt adásvételből következően a vevő viseli, a másodikban nem, hiszen a feltétel függése alatt történt az annak bekövetkeztét megakadályozó esemény, ami egyben át is fordította az ügyletet *locatio conductio*vá. Az eladó/bérbeadó a bérkockázat elvének megfelelően természetesen ilyenkor csak a *vis maior*nak minősülő rablótámadást megelőző napokért követelhet *mercest*, hiszen a *periculum* rá hárul. Látható, hogy az *ulpianusi* példában a felek adásvételre irányuló és így a vételárra is kiterjedő konszenzusának fennállása vagy fenn nem állása dönt az ügylet jogi karakteréről, ezzel együtt pedig a megfelelő pénzbeli ellenszolgáltatásról.

Az elemzett példát az adásvételi és a bérleti elemeket kombináló jellegénél fogva – hasonlóképp egy *gaiusi* esethez a viadalra átadott gladiátorokról⁵⁰ – több romanista is, főleg az olasz romanisztikában⁵¹ a modern atipikus *contractus*ok közé sorolandó lízingszerződéssel hozza összefüggésbe. Azonban látnunk kell, hogy a lízingmegállapodással ellentétben itt nem egy egységes *contractus* kétféle lehetséges variációjáról van szó, hanem két önálló szerződés hipotetikus egymás mellett állásáról, amelyek közül az egyik fennállása a másikat kizárja.⁵² A pénzbeli ellenszolgáltatás oldaláról ez azt jelenti, hogy a lízingszerződéssel ellentétben, ahol is az ügylet atipikus jellegéből következően a lízingdíj is kettős természetű jogintézmény – egyrészt a lízingtárgy használatáért fizetett összeg, egyfajta használati díj, másrészt, a lízing vételi jogot biztosító ügyleti karakteréből adódóan, a lízingtárgy ellenértékét is képviseli⁵³ –, az elemzett példában adott állat vonatkozásában vagy bérleti díj, vagy vételár megállapítása és szolgáltatása történik.

4. Összegzés

Összegzésként megállapítható, hogy a klasszikus római jog a szerződő partnerek kontraktuális akaratát tiszteletben tartva ugyan nem avatkozott be direkt módon a *pretium* meghatározásának folyamatába, azonban az alkufolyamat szabályozott keretek között tartásával egyben megakadályozta annak parttalanná válását is. Már a határozott és valóságos ár követelményét rögzítő előírások is e célt szolgálták, de a kellékszavatosság hosszú évszázadok alatt kialakult szabályaitól kezdve az édilisi ediktumokon és a bírói ármérséklés lehetőségén át egészen a *bona fides*ig számos tényező bizonyítja, hogy a római jog annak ellenére, hogy nem követelte meg a vételár és az áru objektív értéke közti teljes ekvivalenciát, már a *laesio enormis* tételének bevezetése előtt is figyelmet fordított a *pretium* igazságosságára. Az ármeghatározás joghatásainak vizsgálata pedig igazolta, hogy a vételárral

szembeni előírások nem csupán a szerződő partnerek kölcsönös ügyeskedéseit tartották mederben, hanem az egész szerződés dogmatikai fordulópontját jelentő veszélyátszállásra is hatással vannak.

¹ Dr. Jusztinger János, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Római Jogi Tanszék, egyetemi tanársegéd/Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola – Római Jogi Program II. éves nappali tagozatos PhD hallgató, témavezető: Prof. Dr. Jakab Éva tanszékvezető, egyetemi tanár.

² Pap. Iustus D. 18. 1. 71: *...quibus mensuris aut pretiis negotiatores vina compararent, in contrahentium potestate esse.*”hogy a kereskedők milyen mérték szerint és milyen vételárért veszik meg a bort, ez a szerződő felek hatalmában áll...” Károly Visky: *Spuren der Wirtschaftskrise der Kaiserzeit in den römischen Rechtsquellen*, Bonn – Budapest, Dr. Rudolf Habelt GmbH – Akadémia Kiadó, 1983, 24.: „Die Vertragsfreiheit bedeutete also für die Parteien die im wesentlichen uneingeschränkte Möglichkeit des Aushandelns. Nach römischem Rechtsdenken wäre jede Einschränkung der Preisgestaltung mit dem Grundsatz der Vertragsfreiheit unvereinbar gewesen.”

³ Ugyan a két klasszikus kori jogiskola – a szabiniánusok és prokuliánusok – közt vitatott volt e tétel, végül azonban győzedelmeskedett a prokuliánus, a vételár pénzbeliségét megkövetelő és ezzel a cserét sajátos, az adásvételtől független szerződésformának tekintő nézet. Ld: Gaius 3. 141 ill. I. 3. 23. 2, Paul. D. 18. 1. 1. 1, vö: Constantin St. Tomulescu: Paul, D. 18. 1. 1. pr. et la mancipatio, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 18 (1971), 721. David Daube: The Three Quotations from Homer in Digest 18. 1. 1. 1, in: *Collected Studies in Roman Law* (ed.: David Cohen – Dieter Simon) Frankfurt, Vittorio Klostermann, 1991, 341–343., Detlef Liebs: Rechtsschulen und Rechtsunterricht im Prinzipat, *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II-15 (1976), 260., Alfons Bürge: Geld – und Naturalwirtschaft im vorklassischen und klassischen römischen Recht, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 99 (1982), 142., Theo Mayer-Maly: Pactum, Tausch und laesio enormis in den sog. Leges Barbarorum, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 108 (1991), 214.

⁴ A felentúli sérelem (*laesio ultra dimidium*) árszabályozó intézményének bevezetése kétségkívül olyan jogot adott az eladó kezébe, amely korábban egyik szerződő felet sem illette meg: egyoldalúan, a vevő beleegyezése nélkül, sőt annak akarata ellenére is követelhetette a szerződés felbontását, ha az ügyleti ár nem érte el a piaci ár felét sem. A vevő számára ezt elkerülendő csak az a *facultas alternativa* maradt, hogy a vételárat kiegészítse a vétel tárgyát képező ingatlan reális értékének megfelelően. Ld: Diocl. Et Maxim. C. 4. 44. 2 ill. C. 4. 44. 8. Vö. Hans Scheuer: Die laesio enormis im römischen und im modernen Recht, *Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft* 47 (1933), 77-117., Visky: Die Proportionalität von Wert und Preis in der römischen Rechtsquellen des III. Jahrhunderts, *Revue internationale des droits de l'antiquité*, 16 (1969), 355-388., Karl Hackl: Zu den Wurzeln der Anfechtung wegen laesio enormis, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 98 (1981), 147-161., A. J. Boudewijn Sirks: La 'laesio enormis' en droit romain et byzantin, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, 53 (1985), 16-63., Sirks: Laesio enormis und die Auflösung fiskalischer Verkäufe, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 112 (1995), 411-422., Pókecz Kovács Attila: A laesio enormis és továbbélése a modern polgári törvénykönyvekben, *Jogtudományi Közlöny*, (2000) 5., 177-185., Martin Pennitz: Zur Anfechtung wegen laesio enormis im römischen Recht, in: *Iurisprudentia universalis – Festschrift für Theo Mayer-Maly zum 70. Geburtstag* (M. Schermaier – M. Rainer – L. Winkel) Köln-Weimar-Wien, Böhlau Verlag, 2002, 575-591. Ricardo Cardilli: Alcune osservazioni su leges epiclassiche e interpretatio: margine di Impp. Diocl. et Maxim. C. 4. 44. 2 e C. 4. 44. 8, *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Iuridica et Politica*, 65 (2004), 115-145.

⁵ Ld. pl. V. Arangio – Ruiznál: „iustum pretium e laesio enormis”. Vincenzo Arangio-Ruiz: *La compravendita in diritto romano*, Napoli, Jovene, 1956, 144-148.

⁶ Udo Wolter: *Ius canonicum in iure civili, Kaufrecht, laesio enormis, iustum pretium, aequalitas*, Köln-Wien, Böhlau Verlag, 1975, 113.: „Ausgehend von der Idee der iustitia commutativa entwickelten die Theologen für den gesamten Warenverkehr die Vorstellung, dass Handelsgeschäfte zu ihrer Wirksamkeit der Vertragsgerechtigkeit und eines gerechten Preises bedürften und die kirchlichen Juristen folgten ihnen darin.” V.ö. még Biondo Biondi: *Il diritto romano cristiano II-III.*, Milano, Giuffrè, 1952, 134-137. (II), ill. 242-243. (III)

⁷ A *venditor* szolgáltatásának ellenértékére vonatkozó szubszidiárius norma hiánya egyben el is különíti az adásvételt egyéb jogviszonyoktól. Így például a társasági szerződéstől, amelynél ha a felek nem állapodtak meg arról, hogy a társakat milyen részesedés illeti meg a társaság vagyonából, az ellenkező kikötés hiányában azonos. I. 3. 25. 1: *Et quidem si nihil de partibus lucri et damni nominatim convenerit, aequales scilicet partes et in lucro et in damno spectantur...* Továbbá: Gaius 3. 140: *Pretium autem certum esse debet...*

⁸ Ulp. D. 18. 1. 2. 1: *Sine pretio nulla venditio est: non autem pretii numeratio, sed conventio perficit sine scriptis habitam emptionem.*

⁹ Így például Justinianusnál: I. 3. 23. 2: *Item pretium in numerata pecunia consistere debet...*

¹⁰ A vételár objektív-szubjektív meghatározottságával kapcsolatban ld: Jusztinger János: Vételár a római jogban, *Jura* (2005) 1., 115-116. Vö. James A. C. Thomas: Marginalia on certum pretium, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, 35 (1967) 77., Daube: Certainty of Price, in: *Collected Studies in Roman Law* (ed.: David Cohen – Dieter Simon) Frankfurt, Vittorio Klostermann, 1991, 757.

¹¹ Paul. D. 18. 1. 55: *Nuda et imaginaria venditio pro non facta est et ideo nec alienatio eius rei intellegitur.* Ulp. D. 18. 1. 36: *Cum in venditione quis pretium rei ponit donationis causa non exacturus, non videtur vendere.* V.ö: Josef Partsch: Die Lehre vom Scheingeschäfte im römischen Rechte, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 42 (1921), 262-272., Reinhard Zimmermann: *The Law of Obligations*, South Africa, Juta, 1992, 252., Daube: Generalisations in D. 18. 1, de contrahenda emptione, in: *Collected Studies in Roman Law* (ed.: David Cohen – Dieter Simon) Frankfurt, Vittorio Klostermann, 1991, 533-540.

¹² Pap. Iustus D. 18. 1. 71: *...quibus mensuris aut pretiis negotiatores vina compararent, in contrahentium potestate esse.*”hogy a kereskedők milyen mérték szerint és milyen vételárért veszik meg a bort, ez a szerződő felek hatalmában áll...” Visky: Spuren, 24.: „Die Vertragsfreiheit bedeutete also für die Parteien die im wesentlichen uneingeschränkte Möglichkeit des Aushandelns. Nach römischem Rechtsdenken wäre jede Einschränkung der Preisgestaltung mit dem Grundsatz der Vertragsfreiheit unvereinbar gewesen.”

¹³ Az idézett forráshelyből kitűnő nagyfokú szerződési szabadság és gazdasági előfeltételei viszonyáról ld. Alfred Pernice: Parerga, VII. Über wirtschaftliche Voraussetzungen römischer Rechtsätze, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 19 (1898), 106.

¹⁴ Theo Mayer-Maly: Privatautonomie und Vertragsethik im Digestenrecht, *Iura. Rivista internazionale di diritto romano e antico*, 6 (1955), 130.: „Ist die ständige Hoffnung, der andere werde der Dumme sein, die Triebfeder des Geschäftslebens?”

¹⁵ Erich Genzmer: Die antiken Grundlagen der Lehre vom gerechten Preis und der laesio enormis, in: *Deutsche Landesreferate zum II. Internationalen Kongress für Rechtsvergleichung im Haag 1937, Sonderheft des elften Jahrgangs der Zeitschrift für ausländisches und internationales Recht*, (hrsg. von Ernst Heymann), Berlin - Leipzig, Walter de Gruyter & Co., 1937, 36.: „Ein Missverhältnis zwischen Wert und Preis gehört zur Natur des Güterumsatzes”.

¹⁶ Paulusnál a „*quod pluris sit, minoris emere, quod minoris sit, pluris vendere*”, Ulpianusnál pedig az „*in pretio*” kifejezés utal a vételárra. Andreas Wacke: Circumscribere, gerechter Preis und die Arten der List, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 94 (1977), 188.: „... bezieht sich die Gestattung des *circumvenire* nur auf die Höhe des Entgelts, nicht auf etwaige Mängel der Leistung...”

¹⁷ Fritz Schulz: rez. Studi dedicata alla memoria di Pier Paolo Zanzucchi dalla facoltà di giurisprudenza (Pubblicazioni della università cattolica del sacro cuore; Serie settima: scienze giuridiche volume XIV), *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 48 (1928), 694.: „Dieser Spruch geht bekanntlich für das entwickelte klassische Recht viel zu weit: wollte man ihn beim Worte nehmen, so gäbe es beim Kauf keine Mängelhaftung und keine Herrschaft der bona fides.”

¹⁸ Vö. Wacke: Circumscribere, 189.

¹⁹ Vö.: Jakab Éva: Aediles curules (Róma rendészeti igazgatása és ennek hatása a magánjog fejlődésére), *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Iuridica et Politica*, 40 (1991) 9., 131 – 155., Jakab: Stipulationes aediliciae (A kellékhibákért való helytállás kialakulása és szabályai a római jogban), *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Iuridica et Politica*, 44 (1993) 7., 33 - 43.

²⁰ Ulp. D. 21. 1. 1. 2

²¹ Ulp. D. 21. 1. 19. 6: *Tempus autem redhibitionis sex menses utiles habet: si autem mancipium non redhibeatur, sed quanto minoris agitur, annus utilis est. Sed tempus redhibitionis ex die venditionis currit aut, si dictum promissumve quid est, ex eo ex quo dictum promissumve quid est.* Vö.: Jakab: *Praedicere und cavere beim Marktkauf. Sachmängel im griechischen und römischen Recht*, München, Beck, 1997, 263 és k.

²² Az árleszállításra irányuló szakértői becslési eljárással kapcsolatban ld: Jakab: Az árleszállítás mértéke a szavatossági perben, *Jogtudományi Közlöny*, (2000) 9., 331-332.

²³ Az *aediles* intézkedéseinek szigorúságáról tanúskodik egy Jakab É. által idézett *Apuleius* regény – részlet (Apul. Met. 1, 25) is. Jakab: Stipulationes, 42.: „...az aedilisz hasonlóan semmisítette meg a kosár halat, mivel minőségre érzékeny szemével azonnal érzékelt az áru hitványságát, az aránytalanul magas áron pedig felháborodott.”

²⁴ *Uo.* 41.: „Az aediles szigorúan felléptek az uzorások ellen és megpróbálták az árdrágítást adminisztratív eszközökkel megakadályozni. Ennek során előfordult, hogy hatóságilag rögzítették az árakat.”

²⁵ Florentinus D. 18. 1. 43 pr.: *Ea quae commendandi causa in venditionibus dicuntur, si palam appareant, venditorem non obligant, veluti si dicat servum speciosum, domum bene aedificatam: at si dixerit hominem*

litteratum vel artificiem, praestare debet: nam hoc ipso pluris vendit. „Mindaz, amit az eladáskor ajánlás végett mondanak, ha nyíltan felismerhető, nem kötelezi az eladót, így ha azt mondja, hogy a rabszolga szép alakú, a ház jól megépített; de ha azt mondja, hogy a rabszolga a tudományokban jártas vagy művész, ezért helyt kell állnia: ugyanis az miatt többért adta el.” Ld. még: Ulp. D. 21. 1. 1. 6: *Si intellegatur vitium morbusve mancipii (ut plerumque signis quibusdam solent demonstrare vitia), potest dici edictum cessare: hoc enim tantum intuentum est, ne emptor decipiatur.*

²⁶ Vö.: Ulrich v. Lübtow: *De iustitia et iure*, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 66 (1948), 500.

²⁷ Földi András: A jóhiszeműség és tisztesség elve (Intézménytörténeti vázlat a római jogtól napjainkig), *Publicationes Instituti Iuris Romani Budapestinensis*, 9 (2001), 30.: „Az objektív *b. f.* jellegéből adódóan a *b. f.* megsértésének nemcsak a kimondott csalárdságot tekintették. Éppen az objektív *b. f.* hatására alakult át, pontosabban szélesedett ki a *dolus* fogalma, és egy idő után már minden olyan magatartás dolózusnak minősült, amit a *bonus vir* az adott helyzetben nem tanúsított volna, másfelől sértette a *b. f.*-t minden olyan magatartás elmulasztása is, amelyet a *bonus vir* az adott helyzetben kötelességszerűen megtett volna.”

²⁸ Wacke: *Circumscribere*, 190.: „Das Wort *circumscribere* muß in diesen Fällen *fides*-konform ausgelegt und darf nicht mit Täuschung, Betrug gleichgesetzt werden... *Circumscribere* meint hier somit nur die nicht-dolose Wahrnehmung erlaubter Vorteile unter Einsatz der eigenen Geschäftstüchtigkeit.” Vö. Mayer-Maly: i.m. 131.

²⁹ Lübtow: i.m. 502.: „Bona fides bedeutet aber Wahrhaftigkeit und Zuverlässigkeit im Rechtsverkehr...” Lübtow szerint az „*invicem se circumscribere*” tétele éppen ezért tűrhetetlen módon sérti a bona fides elvét, és meg is kérdőjelezi a fent elemzett Pomponius-fragmentum (D. 4. 44. 16) hitelességét.

³⁰ Pomp. D. 18. 1. 18 pr.: *Sed si communis ea res emptori cum alio sit, dici debet scisso pretio pro portione pro parte emptionem valere, pro parte non valere.*

³¹ Paul. D. 18. 6. 8: *Necessario sciendum est, quando perfecta sit emptio... si id quod venierit appareat quid quale quantum sit, sit et pretium, et pure venit, perfecta est emptio...* „Mindenekelőtt arról kell megállapodni, mikor kell az adásvételt befejezettnek tekinteni...ha már tisztázott az, hogy mi, melyik, mennyi az, ami eladásra kerül és megvan a vételár is és az eladás feltétel nélküli, úgy az adásvétel perfekt...”

³² A két klasszikus kori jogiskola – a szabiniánusok és a prokuliánusok – közti számos vitából kiindulva egyes romanisták, így többek között Seckel és Levy (Emil Seckel - Ernst Levy: *Die Gefahrtragung beim Kauf im klassischen römischen Recht*, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 47 (1927), 186.), Peters (Frank Peters: *Periculum est emptoris*, in: *Iuris Professio, Festgabe für Max Kaser zum 80. Geburtstag* (hrsg. von Hans-Peter Benöhr – Karl Hackl – Rolf Knütel – Andreas Wacke), Wien-Köln-Graz, Böhlau, 1986, 227.), Kiss Barnabás (Kiss Barnabás: *A „veszély” kérdése adásvételnél II. Periculum emptoris*, Kecskemét, (szerzői kiadás) 1943, 147.) – az *emptio ad mensuram* tétele kapcsán is egy újabb jogi kontroverziót erőltetnek. Szerintük tehát kellett lenni egy olyan - prokuliánus - nézetnek is, amely az adásvételt ebben az esetben is nyomban a megegyezéssel perfektnak tekintette. Ha lett is volna ilyen álláspont, az a gyakorlatban nem működhetett volna, hiszen így az áru elpusztulásakor az esetek többségében – ha pl. egy kosár tojás összetörik - nem lett volna megállapítható a vételár. Ezen felül egyéb praktikus okok is elfogadhatatlanná teszik az azonnali perfektuálódás tételét: Bessenýó András: *Kauf unbestimmter Mengen von Fungibilien oder Sachgesamtheiten*, *Tanulmányok dr. Molnár Imre egyetemi tanár 70. születésnapjára, Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Iuridica et Politica*, 65 (2004), 1-44., 95.: „...scheint es praktisch vollkommen undenkbar, dass ein Verkäufer die bei sich befindliche Warenmenge durch den Käufer abholen lässt, bevor die Abmessung der Warenmenge vollzogen wurde wäre...Die angebliche prokulianische Lehrmeinung verstösst daher gegen den gesunden kaufmännischen Sinn.”

³³ Seckel– Levy: i.m. 185., Kiss: i.m. 147., Gerhard v. Beseler: *Die Gefahrtragung beim Kaufe im klassischen römischen Rechte*, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 8 (1928), 291., Wolfgang Ernst: *Periculum est emptoris*, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 99 (1982), 232., Peters: *Periculum* 227., Martin Pennitz: *Das periculum rei venditae*, Wien, Böhlau, 2000, 90 - 91.

³⁴ Ernst: *Gattungskauf und Lieferungskauf im römischen Recht*, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 114 (1997), 307.: „Demnach ist hier nicht der Kauf als Rechtsakt die ausstehende mensura suspendiert – wie viele meinen – sondern es ist lediglich die Rechtswirkung des Gefahrübergangs aufgeschoben.” Ld még: Ernst: *Neues zur Gefahrtragung bei emptio venditio und locatio conductio?* *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 121 (2004), 366.: Pennitz előbb idézett munkájára reagálva: „Trotz der Verwendung der Perfektionsterminologie dürfe daher die ausstehende *mensura* nicht mit dem Schwebezustand aufgrund einer aufschiebenden Bedingung gleichgesetzt werden.”

³⁵ A szerző a forráshelyet egyébiránt a jusztiniánuszi kompilátorok által interpolálnak tekinti. Ld. Bessenýó: i.m. 96.: „...Es ist nämlich wohl bekannt, dass die Justinianer Perfektwerden und Bedingungseintritt ohne Bedenken zusammenwerfen.”

³⁶ Jakab: Periculum und praxis: Vertragliche Abreden beim Verkauf von Wein, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 121 (2004), 227.: „Das Anknüpfen an die Bedingungslehre und damit an die Perfektion des Kaufes kann also zum Verständnis des Problems nicht der richtige Ausgangspunkt sein.“

³⁷ Így például Marcianus D. 18. 1. 44: *Si duos quis servos emerit pariter uno pretio, quorum alter ante venditionem mortuus est, neque in vivo constat emptio*. Ld. még: D. 18. 1. 40. 2, D. 18. 1. 65, D. 19. 1. 32, D. 19. 1. 33.

³⁸ Rolf Knütel: Kauf und Pacht bei Abzahlungsgeschäften im römischen Recht, in: *Studien im römischen Recht (Max Kaser zum 65. Geburtstag gewidmet von seinen Hamburger Schülern)* (hrsg. von Dieter Medicus – Hans Hermann Seiler) Berlin, Duncker&Humblot, 1973, 33-34.

³⁹ Jav. D. 18. 1. 79, Paul. D. 19. 1. 21. 4, Herm. D. 18. 1. 75. Ezekben az esetekben a bérleti megállapodás tehát nem önálló, így mellékkikötésként az uralkodó szabiniánus nézet szerint az adásvételi keresetekkel peresíthető.

⁴⁰ D. 19. 2. 20. 2, D. 19. 2. 21

⁴¹ Peters: *Die Rücktrittsvorbehalte des römischen Kaufrechts*, Köln – Wien, Böhlau, 1973, Karlheinz Misera: Der Kauf auf Probe, *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II-14 (1982) 524-582.

⁴² D. 18. 1. 2. 1

⁴³ Ulp. D. 13. 6. 10. 1, Ulp. D. 19. 5. 17. 4

⁴⁴ Misera: i.m. 529.: „Ziel des *inspiciendum dare* konnte außer der Besichtigung und Prüfung aber auch, wie uns die Quellen berichten, das *explorare pretium* sein.“, Wacke: Ein Siegespreis auf fremden Pferden, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 119 (2002), 360-361., 8. lj.: „Soll der Käufer durch die Erprobung erst ermitteln, wieviel ihm die Sache wert ist (also bei Hingabe *ad pretium explorandum*), liegt noch kein bedingter Kauf vor.“

⁴⁵ Ez a kérdés azonban a felek kárfelelősségének meghatározása szempontjából jelentős. V. ö. Max Kaser: *Das Römische Privatrecht I.*, München, Beck, 1971, 508., Misera: i.m. 527-528.

⁴⁶ V.ö.: Peters: Die Rücktrittsvorbehalte 109. és k., Werner Flume: Die Aufhebungsabreden beim Kauf – *lex commissoria*, in *diem addictio* und sogenanntes *pactum displicentiae* – und die Bedingung nach der Lehre der römischen Klassiker, in: *Festschrift für Max Kaser zum 70. Geburtstag* (hrsg. von Dieter Medicus – Hans Hermann Seiler) München, Beck, 1976, 325.

⁴⁷ Thomas: Fictitious Satisfaction and Conditional Sales in Roman Law, *The Irish jurist* 1 (1966), 119. és k.

⁴⁸ Misera: i.m. 545.

⁴⁹ Pennitz: Periculum, 262.

⁵⁰ Gaius 3. 146: *Item si gladiatores ea lege tibi tradiderim, ut in singulos, qui integri exierint, pro sudore denarii XX mihi darentur, in eos vero singulos, qui occisi aut debilitati fuerint, denarii mille, quaeritur, utrum emptio et venditio an locatio et conductio contrahatur. Et magis placuit, eorum, qui integri exierint, locationem et conductionem contractam videri, at eorum, qui, occisi aut debilitati sunt, emtionem et venditionem esse; idque ex accidentibus appareat tamquam sub condicione facta cuiusque venditione an locatione. Iam enim non dubitatur, quin sub condicione res venire aut locari possint.* Vö.: Paul Krückmann: Periculum emptoris, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 60 (1940), 62., Flume: Der bedingte Rechtsakt, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 92 (1975), 123-124., Wacke: Incidenti nello sport e nel gioco in diritto romano e moderno, *Index. Quaderni camerti di studi romanistici* 19 (1991), 372-373., Gedeon Magdolna: A gladiátorok beszerzésével kapcsolatos jogügyletek az antik Rómában, *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica* XX. (2002) 1., 75-81.

⁵¹ Gerardo Gatti: Il „*pactum displicentiae*“ nella vendita a prova e il contratto di „leasing“ nel diritto romano, in: *Studi in onore di Arnaldo Biscardi V.* (Franco Pastori) Milano, La Goliardica, 1984, 289-297. Antonio Guarino: Il leasing dei gladiatori, *Index. Quaderni camerti di studi romanistici* 13 (1985), 461-465.

⁵² August Bechmann: *Der Kauf nach gemeinem Recht 2.*, Erlangen, Scientia, 1965, 408.: „Das Charakteristische ist demnach offenbar das, dass Gaius nicht ein einheitliches Geschäft mit alternativem Verlauf annimmt noch auch annehmen kann, sondern das hypothetische Nebeneinanderbestehen zweier Geschäfte, von denen das eine das andere in Wirklichkeit ausschliesst.“

⁵³ V. ö. Klaus Feinen: *Das Leasinggeschäft*, Frankfurt, Knapp, 1990, Michael Martinek: *Moderne Vertragstypen I: Leasing und Factoring*, München, Beck, 1991, Friedrich von Westphalen: *Der Leasingvertrag*, Köln, Schmidt, 1992